

PREDAJE O ZAGREBAČKIM ZDENCIMA I IZVORIMA

Branka Beović, dipl. ing. građ.

Predaje o gradu Zagrebu pričaju nam o postanku grada, njegovu imenu, o Manduševcu, o zmaju u nekadašnjem zdencu pred Markovom crkvom, o đacima grabancijašima i „crnoj školi“, o Medvedgradu i Crnoj kraljici, o vješticama i dr. U nastavku su prikazane neke od njih vezane uz zagrebačke zdence i izvore.

MANDUŠEVAC

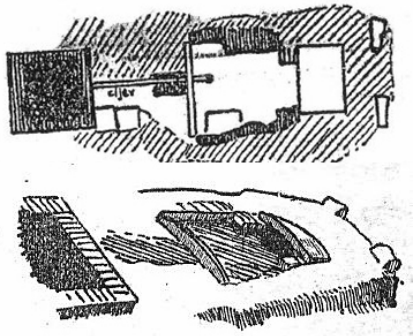
Manduševac je od srednjega vijeka bio najvažniji izvor pitke vode za čitavo podgrađe, pa je orsaški put od Kamenitih vrata do vrela vrvio od građanki i njihovih službenica koje su na glavi nosile vodu na Gornji grad.

O imenu grada Zagreba postoji nekoliko različitih predaja. Jedna od njih gotovo potpuno zaboravljena, o Manduši i žednom banu, ponovno je oživjela tijekom Univerzijade u Zagrebu 1987. godine, kada su kod rekonstrukcije današnjeg Jelačićevog trga otkriveni temelji zdenca zatrpanog početkom 20. stoljeća.

Nikola Bonifačić Rožin zapisao je u Folkloru grada Zagreba predaju o Manduši. Predaja kaže da je neki ban bio u lovu i izgubio se od pratnje. Tumarao je okolo i nije mogao naći put. To je trajalo nekoliko dana i konj mu je uginuo. A on se vukao žedan po toj prašumi i došao do jedne čistine. Tamo je stajala jedna djevojka na izvoru.

Slika 1: Manda je zagrabila vodu za bana baš kao u predaji, s obilježavanja 135. obljetnice zagrebačkog vodovoda (snimila: B. Beović)

Slika 2: Tlocrt i izgled vrela Manduševca, crtež P. Funduka (izvor: Marković, 2006.)

Ban više nije imao snage i zapitao je za ime. Ona mu je rekla da joj je ime Manda.

- Man - nije mogao dalje - dušo zagrabi!

Ona mu je dala vode i spasila ga. Zato su taj izvor nazvali Manduševac, po onoj djevojci, a mjesto Zagreb.

Voda iz Manduševca bila je ljekovita. Kažu da tko se napije vode iz Manduševca, više neće zaboraviti Zagreb.

Antonija Kassowitz-Cvijić ovako je u reviji Zagreb opisala staru Harmicu/Jelačićev trg i Manduševac:

...
Čitava istočna i sjeverna fronta Harmice bila je svakog jutra okićena od Duge ulice do lijepo uredjenog vrela Manduševca sve dok oko g. 1895. nije prurušen u

neugledan mali hidrant. Djeca silno vole vodu i njeno vječito burkanje i blistanje, zato smo toliko voljeli svoj Manduševac. Za našeg djetinjstva bio je on za nas veličanstven. Dok bi u varoši ljeti presahnuli svi zdenci, a vodovoda nije bilo sve do 1878., Manduševac nas nikad nije iznevjerio. Zato ga purgarija već od 13. vijeka spominje zahvalno: „Ki gre v Zagreb, pak se napije vode z Manduševca, tu se zagrebé“ t.j. ostaje tu za uvijek. Oko g. 1860. lijepo su taj zdenac očistili i uredili. Naokolo su varošani podigli željeznu ogradu, uz koju bismo se preko šest kamenitih stepenica spuštali dolje do zdenca, koji je bio sav obložen kamenom, pa bismo tu sjedjeli, a ako nam se prohtjelo iz lutkinih smo lončića grabili vodu ili slušali razgovore ili ogovaranja purgarica. Na sredini se uzdizao visok kandelaber sa pet lampaša, a ispod njega se cijedila voda iz četiri cijevi i tekla dan i noć. Pred zdencem je zagrebački trgovac Stingl bio postavio svoju kičenu huticu za točenje soda vode s himberom, točio kupicu po groš, no to su sebi priuštili dakako samo kičene dame i njihovi kavaliri.

...
Kad u našim arhivima ne bi bili pohranjeni sudbeni zapisnici o progonima vještica u Zagrebu, teško bismo vjerovali da su se na Trgu bana Jelačića nekada noću 'sastajale' gričke i kaptolske 'vještice'.

Poslije zvona s Lotrščaka, koje je pozivalo građane da se vrate unutar gradskih zidina, nije bilo uputno ostajati na Manduševcu. Optužili bi ih da su vještice.

Slika 3: Manduševačka 'fontaina', zdenac sa željeznom ogradom, svjetiljkama i kamenim podnožjem, iz kojeg kroz 4 slavine teče voda manduševačkog vrela, što po željeznim cijevima dolazi ispod kuće na uglu Bakačeve ulice sve do bunara. (izvor: Maruševski O., 1987.)

Slika 4: Između kućnog broja 23 i 25 u Vlaškoj ulici jedna mala prigradnja, gdje je sada postolar, zatvara usku staru ulicu, koja je vodila do ljekovitog zdenca (snimila: B. Beović)

mala slika 1: Mjesto gdje je pronađen Kažotičev zdenac (izvor: Dobronić Lj., 1988.)

mala slika 2: Između ove dvije kuće nekada je bila ulica koja je vodila do zdenca (izvor: Dobronić Lj., 1988.)

KAŽOTIČEV ZDENAC

Na dobrom je glasu bio Kažotičev zdenac u dvorištu kuće u Vlaškoj ulici. U 14. stoljeću, za vrijeme velike suše, presahnuli su svi zdenci u gradu pa se zagrebački biskup Augustin Kažotić obratio Bogu molitvom, "*procesiju izpeljal ... motikum nekoliko zemlje odkopal i voda taki pošla na vekivečni Zagreba zdenec*". Kažotičev zdenac je obnovio biskup Maksimilijan Vrhovac. Dao je isklesati ogradu od jednog kamenog bloka i natkriti je kamenim poklopcem.

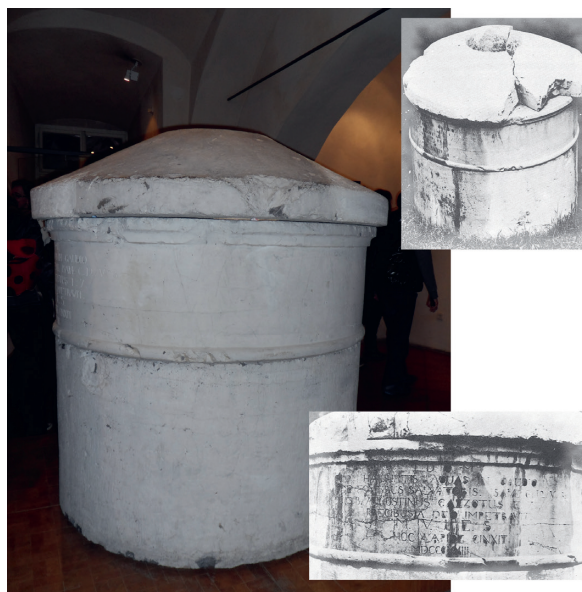
Natpis na kruni glasi:

D.O.M.
HAURIETIS AQUAS IN GAUDIO
DE FONTIBUS SALVATORIS ISAIAE C. 12. V. 3
QUAS B. AUGUSTINUS GAZZOTUS E. Z.
PRECIBUS DEO IMPETRAVIT
M. V. I. E. S.
HOC LAPIDE CINXIT
MDCCCXXIII

(u prijevodu: Bogu najboljem najvećem. Crpit ćete vode u veselju iz izvora Spasiteljeva, Izaija, gl. 12, stih 3, koje je bl. Augustin Kažotić, biskup zagrebački, molitvama od Boga isposlovaio. Maksimilijan Vrhovac I, biskup zagrebački, ovim kamenom je opasao 1823.)

Poznat je i pod imenom „Pod orahom“, jer su oko njega bili zasađeni orasi. Danas se njegovi kameni dijelovi čuvaju u Muzeju grada Zagreba u Opatičkoj ulici 20.

Zanimljivo je da se nekada između kućnog broja 23 i 25 u Vlaškoj ulici nalazila slijepa uličica, put kojim su nekada Zagrebčani prolazili po čudotvornu vodu s Kažotičevog zdenca. Danas je više nema.

Slika 5: Kruna Kažotičevog zdenca koju je dao postaviti M. Vrhovec, MGZ i Lelja Dobronić

ZMAJ U ZDENCU NA MARKOVU TRGU

Na Trgu sv. Marka u Zagrebu nekada se nalazio zdenac, a u zdencu zmaj. *Crnoškolci* su jednom išli gledati i vidjeli su zmaja kako se u zdencu miče i podiže. Jedan je želio skočiti na njega, ali su ga drugi od toga odgovorili pa je nagovorio ljude da donesu mlinsko kamenje koje su pobacali na zmaja tako da se nije mogao dignuti. Zdenca više nema.

(Izvor: Vatroslav Jagić, Južnoslavenske narodne priče o grabancijašu dijaku i njihovo objašnjenje u: Usmena književnost. Izbor studija i ogledala. Zagreb, 1971.)

Sjemenište se u Zagrebu pučki nazivalo „crna škola“, a učenici crnoškolcima.

GOSPA NA JEZERU

Na istočnim obroncima Medvednice nalazi se Čučerje.

Prema predaji u Čučerju je nekada davno postojao veliki ribnjak zvan jezero. Na tom se mjestu vjericima ukazala Gospa, jezero je presušilo, a ostao je samo maleni zdenac na koji su ljudi dolazili po vodu. U spomen na taj događaj na mjestu jezera sagradili su crkvu, a Gospu su prozvali i *Gospa na jezeru*. Kod posljednje obnove crkve pronašli su zdenac i dali ga urediti kao podsjetnik na neka davna vremena. Stariji pričaju kako su zbog Gospe na jezeru u kraj često hodočastili stanovnici Posavine strahujući od poplava i utjecali joj se radi zaštite.

Župna crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u zagrebačkom Čučerju teško je oštećena u potresima 22. ožujka i 29. prosinca 2020.

Slika 6: Pozlaćeni kip Gospe Čučerske na trgu ispred župne crkve Pohoda Blažene Djevice Marije... (snimila: B. Beović)

Slika 7: ...koja je teško oštećena u potresima 22. ožujka i 29. prosinca 2020. godine (snimila: B. Beović)

Slika 8: ...Od jezera je ostao samo zdenac (snimila: B. Beović)

Slika 9: Pogled u unutrašnjost zdenca (snimila: B. Beović)

Slika 10: Natkrovlje zdenca u bivšem pavlinskom samostanu u Remetama, kopija (snimila: B. Beović)

O ZDENCU U MARKUŠEVCU I ZMAJU

Markuševečki kraj obiluje brojnim izvorima vode. Stari ljudi kažu kad jednom dođeš u Markuševec i napiješ se markuševačke vode zauvijek ćeš ostati u njemu, a ako odeš uvijek ćeš se u Markuševec vraćati.

Pokraj crkve Sv. Šimuna i Jude Tadeja, pred kapelicom Majke Božje anđeoske u centru Makuševca nalazi se velika siva betonska kocka na okruglom kamenom postolju.

Tu je nekada bio zdenac. Naime ljeti bi gotovo svi bunari na okolnim bregima presušili, ali je zato u centru Markuševca vode bilo u izobilju. Markuševecani su odlučili kraj crkve izgraditi veliki zdenac. Na zidu kraj zdenca nalazi se ploča u kojoj je uklesano: OVAJ ZDENAC SAGRAĐEN JE DOPRINOSOM KR. BANSKE UPRAVE ZA BANOVANJA GOSPODINA BANA DR. IVE PEROVIĆA 1933.

Kada je šezdesetih godina prošlog stoljeća Markuševec dobio javni vodovod zdenac je zatvoren, a na njega postavljena velika betonska kocka.

Stari su mještani pričali kako su u ono davno vrijeme ljudi išli u posjet hrvatskom kralju u njegov grad. Išli su kroz veliki dugački tunel koji je počinjao u zdencau pred Kapelicom Majke Božje anđeoske u centru Markuševca. Spustili bi se u velikoj košari. Da bi prošli tunel u košaru su prvo spustili mladu junicu i tjerali je ispred sebe do neke veće prostorije. Tu bi je ostavili i sakrili se. Iz mraka

Slika 11: Zdenac u Markuševcu kod kapelice Majke Božje anđeoske (snimila: B. Beović)

Slika 12: Nakon izgradnje vodovoda zdenac je zatvoren (snimila: B. Beović)

Slika 13: Ploča s uklesanim podacima o nekadašnjem zdencu (snimila: B. Beović)

bi dojurio veliki zmaj i junicu odvuкао u ponor. Još bi se pola sata čulo njeno mukanje, a onda bi oni u miru otišli do kraljevog grada. Ova predaja se očuvala do 60-tih godina prošlog stoljeća i mnogi Markuševčani znaju za nju. Na zdenac je postavljena betonska ploča i četvrtasti kamen. (<http://markusevec.blogspot.com>)

O CRNOJ KRALJICI I KRALJIČINOM ZDENCU

Uz Kraljičin zdenac vezana je sljedeća predaja:

Jedne su godine uslijed velike suše presahnula sva vrela i zdenaci u okolici. Jedini u kojem je još bilo vode bio je duboki zdenac u Medvedgradu. Medvedgradom je tada vladala Crna kraljica. Izmučeni žeđu ljudi su se uputili Crnoj kraljici i zamoli od nje vode, ali im ju je ona uskratila. Zdvojni prokleli su gradinu i krenuli dalje u šumu koja je bila puna medvjeda i drugih divljih zvijeri. Kad su došli do ovog mjesta, spazili su ovo vrelo, kojeg prije nije bilo, i na njemu utožili žeđ. U isto je vrijeme zdenac u Medvedgradu presahnuo. (N. Bonifačić Rožin, Bijeli Zagreb grad, rukopisna zbirka)

Priča se da se Crna kraljica kupala u „mliječnici“, u izvoru podno sv. Jakova; kupala se ondje u bistroj vodi ili u mlijeku da bi joj tijelo ostalo vječno lijepo i zdravo. Postoji još mnogo drugih priča o Crnoj kraljici poput one o zakopanom blagu, tajnim hodnicima ispod Medvegrada, o ukletoj kraljevni pretvorenoj u zmiju, a sjećanje na Crnu kraljicu sačuvano je i u dječjoj igri *Crna kraljica, jen, dva, tri*.

Prvi projekt vodovoda predviđao je opskrbu vodom iz Kraljičinog zdenca

Prvi sačuvani projekt za izgradnju vodovoda u Zagrebu potječe iz 1774. godine, izradio ga je inženjer križevačke županije Ivan Vetter, a prerisao inženjer zagrebačke županije Ivan Stipanović. Zbog prevelikih troškova nije došlo do njegove realizacije. Gotovo sto godina kasnije gradski je mjerik Rupert Melkus, na zahtjev Gradskog zastupstva, tijekom srpnja 1871. godine detaljno istražio dnevnu količinu vode na Kraljičinu zdenacu. Rezultati mjerenja pokazali su da nema dovoljnih količina vode za opskrbu grada. Melkus je predložio da se voda crpi iz zdenaca u savskoj nizini, gdje ima dosta zdrave i čiste vode, a Gradsko zastupstvo prihvatilo njegov prijedlog.

Zagrebački vodovod je svečano otvoren 7. srpnja 1878. godine.

Hrvatsko planinarsko društvo (HPD) je 1894. godine kamenim zidicem obzidalo izvor kod Kraljičina zdenca i stavilo ploču s natpisom Kraljičino vrelo 1404.-1894. Lijepa drvena nadstrešnica na Kraljičinom zdenacu djelo je Milana Lenucija. Grof Kulmer je prije Drugog svjetskog rata napravio malo umjetno jezero odnosno ribogojilište i lugarnicu.

Medvedgrad je napušten 1590. godine, nakon što je utvrdu porušio strašan potres Dugo su ga posjećivali samo pustolovi i lovci na blago koje je, kažu, negdje pod gradom sakrila slavna Crna kraljica.

Cisterna na Medvedgradu je otkrivena 1969. godine.

Slika 14: Kraljičin zdenac (snimila: B. Beović)

Slika 15: ... jezerce (snimila: B. Beović)

Slika 16: Potok Kraljevac (snimila: B. Beović)

Slika 17: Zdenac na Medvedgradu (snimila: B. Beović)

Na kraju

Stanovnici danas imaju vodu u svojim kućama. Gradski vodovod slavi 144. rođendan.

Harmice više nema. Nema Manduševca. Nema Kažotičevog zdenca. Nema niti mnogih drugih starih

zagrebačkih zdenaca. Već stoljećima na Medvedgradu nema nikoga pa niti Crne kraljice. Ipak, svi oni, još uvijek žive u starim zapisima, na ponekoj slici ili, kao što je slučaj s Kažotičevim zdencem, u muzeju. I dalje će živjeti u predajama. ■

Branka Beović, dipl.ing.građ.

LITERATURA:

- Maruševski, O. (1987.): Od Manduševca do Trga Republike, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb.
 Dobronić, Lj. (1988.): Zagrebačka biskupska tvrđa. Školska knjiga, Zagreb.
 Marks, Lj. (1994): Vekivečni Zagreb. Zagrebačke priče i predaje. AGM, Zagreb.

- Marković, M. (2006.): Zagrebačke starine. Prilozi poznavanju prošlosti grada Zagreba. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
<http://www.medvednica.info/2010/10/kraljicin-zdenac.html>
<https://www.pp-medvednica.hr/priroda-i-kultura/price-i-legend/>
<http://markusevec.blogspot.com>